

Наталія Душечкіна аспірант
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

В статті проаналізовано різні погляди науковців на виокремлення педагогічних умов при формуванні екологічного світогляду, екологічної культури, екологічної компетентності та екологічного виховання. Розроблено та обґрунтовано педагогічні умови формування екологічного світогляду у студентів-економістів. Доведено актуальність дослідження для подальшої реалізації педагогічних умов формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: умови, педагогічні умови, підготовка фахівця в галузі економіки, особливості формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей.

Наталья Душечкина, аспирант
Уманского государственного педагогического университета
имени Павла Тычины

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье проанализированы различные взгляды ученых на выделение педагогических условий при формировании экологического мировоззрения, экологической культуры, экологической компетентности и экологического воспитания. Разработаны и обоснованы педагогические условия формирования экологического мировоззрения у студентов-экономистов. Доказана актуальность исследования для дальнейшей реализации педагогических условий формирования экологического мировоззрения студентов экономических специальностей в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: условия, педагогические условия, подготовка специалиста в области экономики, особенности формирования экологического мировоззрения студентов экономических специальностей.

Natalia Dushechkina *postgraduate student of
Uman Pedagogičal State University named after Paul Tičina*

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION
ENVIRONMENTAL PHILOSOPHY STUDENTS
OF ECONOMIC SPECIALTIES**

The article analyzes the different views of scientists on the isolation of pedagogical conditions for the formation of ecological outlook, environmental culture, environmental expertise and environmental education. Developed and pedagogical conditions of formation of ecological outlook in students-economists. The urgency for further implementation of research pedagogical conditions of formation of ecological outlook students of economic specialties of higher educational institutions.

Key words: *conditions, pedagogical conditions, professional training in economics, especially the formation environmental philosophy students of economic specialties.*

Актуальність дослідження. Які б методи навчання - активні, інтенсивні або проблемні не застосовувалися для підвищення ефективності навчання у ВНЗ, важливо створити такі психолого-педагогічні умови, в яких студент може зайняти активну особистісну позицію і повністю проявити себе як суб'єкт навчальної діяльності.

Нами визначено й обґрунтовано педагогічні умови, що підвищують ефективність формування екологічного світогляду у студентів-економістів, а також охарактеризовано умови виявлення та реалізації можливостей навчальних дисциплін економічного спрямування у формуванні екологічного світогляду майбутніх економістів.

У довідковій літературі подаються різні тлумачення поняття «умова», які досить схожі. Так, у філософському енциклопедичному словнику зазначено, що умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речей до тих факторів, завдяки яким вони виникають та існують. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність [1, с.178].

Новий тлумачний словник пояснює лексему «умова» як необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чогось або сприяє чомусь [5].

С. Панькіна вважає категорію «умова» філософською, яка є однією з провідних поряд з такими, як діяльність і особистість, і виражає відношення предмета до оточуючих його явищам, без яких він не може функціонувати і розвиватися [6, с.67].

Системний аналіз психолого-педагогічної, філософської, методичної та соціологічної літератури дає можливість розглядати категорію «умова» як складову будь-якого процесу, зокрема і як комплекс поетапно організованих дій для формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці (А. Алексюк, В. Андрєєв, О. Бражнич, Н. Іполітова, В. Мижерікова) визначають термін «педагогічні умови» як певні обставини, які впливають (прискорюють чи гальмують) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості. Дослідники поділяють їх на: а) зовнішні: позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо; б) внутрішні (індивідуальні): індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо).

Дослідженню питань пов'язаних із виокремленням педагогічних умов формування екологічного світогляду особистості, екологічної компетентності студентів, екологічної культури майбутніх економістів, а також екологічного виховання особистості присвячені праці багатьох науковців (А. Іващенко, С. Ключка, О. Матеюк, О. Прокопенко, Т. Демидова і т.д.).

Постановка проблеми. При виділенні педагогічних умов нами враховувалися:

- соціальне замовлення суспільства на підготовку висококваліфікованого фахівця в галузі економіки;

- сутність та особливості формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей;

- необхідність реалізації основних положень дослідження в рамках побудованої моделі формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей.

Сукупність даних вимог являє собою динамічний комплекс заходів, які охоплюють всі сторони досліджуваного процесу, враховують характер професійної підготовки економістів та сприяють ефективному формуванню у них екологічного світогляду.

Отже, педагогічні умови визначимо як сукупність факторів, що забезпечують організацію, регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення мети і вирішення поставлених завдань.

Метою статті є розробка, виокремлення та обґрунтування педагогічних умов формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Автор А. Іващенко доводить, що провідну роль у формуванні екологічного світогляду особистості виконують такі умови, якими є: освоєння екологоорієнтованих цінностей; включення у екологоорієнтовану діяльність; створення екологоорієнтованого розвиваючого освітнього середовища [2, с.32].

С. Ключка виокремлює такі групи педагогічних умов формування екологічної компетентності студентів засобами природоохоронної діяльності. Перша група – формування у студентів готовності до природоохоронної діяльності (на основі формування екологічного мислення, знань, умінь). Друга група умов здійснюється через екологізацію змісту навчальних дисциплін, що викладаються у ВНЗ. Третя група умов реалізується під час навчально-виховного процесу через різноманітні дидактичні методи і прийоми [3, с.92].

О. Матеюк обґрунтовує такі педагогічні умови формування екологічної культури майбутніх економістів: реалізація діяльнісного підходу до

формування екологічної культури; використання проблемних, частково пошукових та дослідницьких методів навчання; забезпечення дієвості наявних природоохоронних мотивів, посилення інтеграції теоретичних знань [7].

До умов екологічного виховання особистості О. Прокопенко, Т. Демидова відносять сформованість трьох взаємопов'язаних складових: екологічних знань, екологічних переконань, екологічної діяльності [7, с.73].

Аналіз наукових джерел та практики формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей у ВНЗ дав можливість виокремити такі педагогічні умови:

- засвоєння студентами екологічних знань, формування екологічних переконань, усвідомлення ними необхідності відповідального ставлення до навколишнього природного середовища за рахунок наповнення змісту економічних дисциплін екологічним матеріалом;

- формування у студентів-економістів мотивації, екологічних цінностей, що обумовлюють практичне застосування екологічних знань, умінь і навичок з охорони, збереження та відтворення природних ресурсів на основі упровадження інноваційних технологій;

- виховання активно-дієвої позиції студентів до екологоорієнтованої діяльності, набуття власного досвіду взаємодії з природним середовищем у процесі оптимального поєднання організаційних форм та активних методів навчання.

Розглянуті нами педагогічні умови необхідно вважати ланками одного ланцюга, однієї загальної структури. У нашому дослідженні вони виступають як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на ефективне формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей.

Першою педагогічною умовою формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей визначаємо засвоєння студентами екологічних знань, формування екологічних переконань, усвідомлення ними необхідності відповідального ставлення до навколишнього природного

середовища за рахунок наповнення змісту економічних дисциплін екологічним матеріалом.

Розробка першої педагогічної умови була орієнтована на добір і систематизацію навчальних елементів (економічних і екологічних), що забезпечують формування у студентів екологічного світогляду. Ключові проблеми проектування змісту знаходяться в площині «диференціація - інтеграція навчального змісту»: 1) проблема диференціації змісту навчальних дисциплін з урахуванням їх можливостей і особливостей в плані формування екологічного світогляду; 2) проблема інтеграції різнопредметного змісту з урахуванням особливостей завдань поетапного розгортання цілісного процесу формування екологічного світогляду майбутніх економістів.

Залучення студентів до екологічного світогляду це не є стихійно діючим процесом, що співпадає автоматично з повідомленням їм екологічних знань у світі вивчення екологічного матеріалу. Про розвиток екологічного світогляду можна говорити лише в тому випадку, якщо світоглядний аспект розкривається викладачем на заняттях цілеспрямовано і свідомо у відповідності з характеристикою навколишнього середовища та наявними екологічними проблемами.

У нашому дослідженні ми будемо процес формування екологічного світогляду студентів на основі інтеграції екологічних і економічних знань. У науковій і педагогічній літературі виділяють три рівні інтеграції навчальних дисциплін: міждисциплінарні зв'язки, дидактичний синтез (наявність загальних ідей) і цілісність (створення нової дисципліни на стику існуючих). Для вирішення нашої проблеми формування екологічного світогляду майбутніх економістів найбільш прийнятною є інтеграція на рівні міждисциплінарних зв'язків.

Інтеграція економіко-екологічних знань полягатиме у взаємопроникненні і взаємозв'язку екологічного змісту зі змістом економічних дисциплін. В рамках чинних навчальних програм нами здійснювалася інтеграція понять, методів і прийомів, як в рамках однієї

дисципліни (при вирішенні завдань використовується інтеграція економічних і екологічних методів), так і використання методів однієї дисципліни при вивченні іншої.

Отже, формування екологічного світогляду студентів у процесі їх навчання здійснювалося на взаємній узгодженості навчальних програм і обумовлено дидактичними цілями вивчення економічних дисциплін. Такий взаємозв'язок і взаємопроникнення знань і методів у різні навчальні дисципліни створили сприятливі умови для формування екологічного світогляду студентів-економістів.

Другою педагогічною умовою визначено - формування у студентів-економістів мотивації, екологічних цінностей, що обумовлюють практичне застосування екологічних знань, умінь і навичок з охорони, збереження та відтворення природних ресурсів на основі упровадження інноваційних технологій.

Оскільки формування екологічного світогляду студентів ґрунтується на природничо-наукових предметах, в основі яких лежать концепції про матеріальну єдність навколишнього світу, то актуальним є питання його формування в студентів економічних спеціальностей. В основі цього процесу лежить запровадження в навчальну діяльність інноваційних технологій.

У зв'язку з цим потрібно ґрунтовне дослідження можливостей педагогічних технологій, створення комплексу педагогічних засобів, а також їх адаптації до нових цілей і завдань професійної підготовки майбутніх економістів. Логіка проектування технологічних процесів, незалежно від їх характеру, добре відпрацьована і містить наступні етапи: вибирається вихідний матеріал, встановлюється рівень його властивостей і визначаються вимоги до якості готової продукції; вибираються методи і засоби впливу на вихідний матеріал, розробляється розподілена у просторі та часі структура взаємопов'язаних технологічних операцій; визначаються методи контролю за ходом процесу, за якістю готового результату; здійснюється корекція.

Інтеграція психолого-педагогічної науки з раціональними методами

проектування економічної діяльності, з теорією прийняття рішень, вибору операцій та управління може сприяти перебудові системи навчання завдяки підвищенню його якості.

Якісна підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності в нових економічних умовах неможлива без освоєння студентами сучасних інформаційних технологій. Застосування в процесі професійної підготовки економістів сучасних комп'ютерних технологій дозволяє сформувавши певний набір знань, умінь і навичок, пов'язаних з організацією інформаційних процесів, і сприяє формуванню екологічного світогляду студентів, становленню та розвитку професійно активної особистості, що володіє соціальними та професійними якостями.

Основна увага при вивченні екологічних та економічних дисциплін приділяється питанням осмислення отриманих результатів і проведення економічного аналізу, що є частиною процесу розв'язування задачі і має великий внутрішній потенціал. Екологоорієнтована діяльність при проведенні економічного аналізу включає в себе перевірку отриманих результатів на їх адекватність і дає можливість проаналізувати, який вплив нададуть зміни, що вносяться у вихідну задачу. За допомогою комп'ютера студенти можуть організувати повне дослідження об'єкта і отримати необхідну інформацію. Завдання, що полягає у спостереженні за зміною умов (вимог) задачі, дозволяє отримати повну картину про досліджувані об'єкти. Таким чином, комп'ютер дає можливість подання всіх параметрів та їх взаємозв'язків, що, в свою чергу, полегшує роботу з дослідження побудованої моделі проектованої еколого-економічної ситуації.

Особливе значення для формування екологічного світогляду студентів має спеціально організоване екологоорієнтоване освітнє середовище як частина соціокультурного середовища, що впливає на розвиток їх пізнавальної, ціннісної і діяльної сфер. В умовах такого середовища організація екологоорієнтованої діяльності студентів повинна бути максимально різноманітною за формами організації та різною за цільовою

спрямованості для викладача і студента, за умовами та рівнями організації; здійснюватися в процесі безпосередньої взаємодії з природою; виступає умовою формування їх екологічного світогляду.

Вищесказане передбачає впровадження відповідних інтерактивних технологій, спрямованих на екологічне розширення, формування і розвиток самосвідомості, свідомості, світогляду особистості (комунікативних, тренінгових, рефлексивних тощо).

Третьою педагогічною умовою визначено - виховання активно-дієвої позиції студентів до екологоорієнтованої діяльності, набуття власного досвіду взаємодії з природним середовищем у процесі оптимального поєднання організаційних форм та активних методів навчання.

Обґрунтування третьої педагогічної умови передбачало вивчення проблеми оптимального поєднання форм і методів навчання у вищій школі та враховувалися особливості їх застосовування.

Основними формами, у процесі яких формується екологічний світогляд студентів економічних спеціальностей, є лекція, семінарські, практичні заняття, а також самостійна робота.

Формування знань є одним з основних завдань навчання студентів економічних спеціальностей. Тому найважливішу роль у цьому процесі відіграє вибір методів навчання у відповідності з поставленими цілями. Як відомо, метод означає спосіб дії на досягнення певної мети.

При підготовці та проведенні занять з екології зі студентами - економістами ми застосовували різні методи: словесні (лекція, бесіда, дискусія, пояснення), практичні (рішення пізнавальних задач з екології), а також навчальний контроль (усна, письмова (контрольна робота), тестовий та самоконтроль). Різні методи багатосторонньо розвивають студентів, їх мислення сприяють формуванню більш глибоких і міцних екологічних знань.

Обґрунтування третьої педагогічної умови передбачало включення студентів у екологоорієнтовану діяльність. У загальному сенсі під екологоорієнтованою діяльністю розуміється діяльність, що має

екологопрактичні, природоохоронні, екологічні та інші цілі; будь-яка діяльність (навчальна, трудова, професійна), що здійснюється з позицій екологічної доцільності.

Особливості екологоорієнтованої діяльності у формуванні екологічного світогляду студентів полягають в тому, що вона спрямована: на формування пізнавальних, практичних і творчих умінь екологічного характеру; на розвиток волевих якостей студентів; розвиток прагнення до її пізнання в єдності з морально-естетичними переживаннями; на вироблення екологічних норм поведінки в природі, ті що виключають нанесення їй шкоди, її забруднення або руйнування; на безпосередню взаємодію студентів з навколишнім природним світом.

Обґрунтування третьої педагогічної умови розглядається на основі використання активних методів навчання. Для вирішення поставленої проблеми формування екологічних умінь у процесі професійної підготовки економістів нами були виділені провідні методи, серед яких були ділова гра і метод кейсів.

Крім вищезазначених методів при формуванні екологічних умінь студентів економічних спеціальностей нами використовувалися такі активні методи, як: метод дослідження екологічних проблем; метод інтерактивного моделювання економічних ситуацій; метод творчого вирішення задач; ігрові методи; метод дискусії; метод прийняття рішення; метод презентації, метод проектів тощо. Дані методи взаємозв'язують теорію з практикою на всіх етапах формування екологічного світогляду студентів і стимулюють самостійну і творчу активність студентів.

Третя умова передбачає реалізацію діяльнісного підходу під час формування екологічного світогляду майбутніх економістів через безпосередню педагогічну взаємодію, тобто через діяльність викладача і студента у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, яку доцільно розглядати у таких аспектах: під час природоохоронної діяльності та самостійної роботи студента. Такий підхід реалізується через

різноманітність дидактичних підходів до навчально-виховного процесу, педагогічну майстерність викладача, а також залежить від особливостей когнітивно-інтелектуальної сфери студента, сформованості його мотиваційно-ціннісного критерію до активної участі у екологоорієнтованій діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу отриманої відповідної інформації, пропозицій викладачів, студентів обґрунтовано й поетапно реалізовано такі педагогічні умови, які в сукупності забезпечують і реалізують процес формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей в процесі їх навчання та виховання у вищому навчальному закладі: засвоєння студентами екологічних знань, формування екологічних переконань, усвідомлення ними необхідності відповідального ставлення до навколишнього природного середовища за рахунок наповнення змісту економічних дисциплін екологічним матеріалом; формування у студентів-економістів мотивації, екологічних цінностей, що обумовлюють практичне застосування екологічних знань, умінь і навичок з охорони, збереження та відтворення природних ресурсів на основі упровадження інноваційних технологій; виховання активно-дієвої позиції студентів до екологоорієнтованої діяльності, набуття власного досвіду взаємодії з природним середовищем у процесі оптимального поєднання організаційних форм та активних методів навчання.

Розгляд даного дослідження дає змогу для подальшої реалізації педагогічних умов формування екологічного світогляду студентів економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. *Апресян Р.Г. Этика: энциклопедический словарь / Р. Г. Апресян, А. А. Гусейнов. – М. : Гардарики, 2002. – 389 с.*
2. *Иващенко А. В. Экологоориентированное мировоззрение личности: Монография. / А.В. Иващенко, В.И. Панов, А.В. Гагарин. – М. : Изд-во РУДН, 2008. – 225 с.*

3. Ключка С. І. Педагогічні умови формування екологічної компетентності студентів засобами природоохоронної діяльності / С. І. Ключка. // Вісник Черкаського університету. – 2011. - № 15. - Ч. 2. - С. 91-95.
4. Матеюк О. П. Формування екологічної культури майбутніх економістів як складової професійної підготовки на засадах сталого розвитку : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Олеся Петрівна Матеюк. - Вінниця, 2008. - 172 с.
5. Новий тлумачний словник української мови / [Укл. В. Яременко, О. Сліпушко.] – К. : Аконт, 1998. – 211 с.
6. Панькина С. И. Формирование исследовательских умений студентов экономических специальностей в процессе профессиональной подготовки в вузе : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Светлана Ивановна Панькина. – Магнитогорск, 2009. - 212 с.
7. Прокопенко О. Екологічне виховання учнів у процесі вивчення біології / О. Прокопенко, Т. Демидова. // Рідна школа. – 2005 – №3. – С.72-73.